

Az út metaforája

Vida Ognjenović: *Putovanje u putopis*

Az út metaforája, a tengermelléki népeknél pedig a hajózás metaforája, amely az úttalanság élményével és a dezorientáltság tapasztalatával együtt az emberi létezés különleges helyzeteit fejezi ki, már az ókori gondolkodásban is jelen volt. Az ember utazásra rendeltetett, pontosabban arra, hogy meghódítsa a világot, és ezzel a kultúra egzisztenciális és területi dimenzióit érvényesíti. Az út gyakran a történelem metaforája is – Kertész Imre Elias Canettit idézi: „azok, akár egész népek is, akik nem találnak rá az igazi útra, eltűnnek a történelem színpadáról”.

A *Putovanje u putopis* (Utazás az útleírásba) is egy metafora-könyv, egy metaforikus útmutatás. De erről később. Vida Ognjenović Norvégiába érkezése után nem hallgatott azokra, akik azt tanácsolták neki, hogy lépjen Isidora Sekulić nyomdokaiba, s nemcsak azért, mert fennállt a veszély, hogy akaratlanul utánozza majd a leveleit. Vida Ognjenović valami mást választott – ehhez a „máshoz” azonban egyáltalán nem volt könnyű eljutnia, erről tanúskodik könyvének első két fejezete. Két igencsak ösztönző erejű esszéről van szó, az egyik, az *Út a norvég hóban* – a „saját” út keresése, a másikban, az *Útleírás vagy regény* címűben, az útleírás ősrégi műfajának korszerű lehetőségeit kutatja. Ősrégi a műfaj, hiszen a profán irodalom kezdetein az útleírás áll. Ennek a könyvnek a hőse, kétségtelenül, Isidora Sekulić. Vida Ognjenović Isidora Sekulić *Norvégiai levelek* című művét egyfajta posztmodern kulcs szerint episztoláris regényként olvassa, létrehozva ezen episztolaritás egy rendkívül izgalmas elméletét, amelynek központi hőse egy észak-európai ország. Isidora Sekulić – noha művét még ma is klasszikus útleírásként tartják számon – tulajdonképpen egy ereden-

dően más világ képét kínálta fel az akkori szerb elitnek. (Másik, másság, másféleség - ezek a kulcsszavai nemcsak ennek a rövid jegyzetnek, hanem Vida Ognjenović könyvének is.) A szerb elit azonban mindig is idegenkedett a Másiktól és minden másságtól, mindenekelőtt a nyugatitól, kivéve a megvilágosodottság, vagy azt is mondhatnánk, egzaltáltság bizonyos időszakában, amikor is nyomatékosan szemléltette szimpátiáját, például Franciaország vagy Anglia iránt. „A Nyugathoz való viszony domináns jellemzője az állandó távolságtartás” - írja a történész Lazar Vorkatić, noha ez a magatartás teljesen indokolatlan volt, hiszen Európa többször is nagy-lelkűnek mutatkozott Szerbiával szemben, különösen az első világháború után. Nem meglepő tehát az, hogy a megszólított elit, Jovan Skerlić személyében, gorombán elutasította ezeket a „riportokat”. Skerlić még azt is megengedte magának, hogy hozzátegye, a „skandinávokodó” szerző feje köddel teli, ami „arra ösztönzi, hogy a norvég ködben csavarogjon, és a norvég ködökről írjon”. A kifejezetten tehetséges irodalmár, francia diák, élénk és fölényes személyiség, teljességgel figyelmen kívül hagyta Isidora Sekulić könyvének üzenetét, „harcos nacionalizmusának” magasságából, ahogyan ezt később maga Isidora Sekulić fogalmazta meg. Mellesleg, az ilyen jellegű biográfia, mint amilyen Skerlićé, nem ritka jelenség szerb intellektuális körökben, rengeteg példát találhatunk a „fényes elmék felszínes népiességben való felhígtására”. Ugyanez a Skerlić, visszautasítva az „elfogadhatatlannak és kozmopolitának” számító témát, megtagadta Björnstjern Björnson Nobel-díjas író művének szerb kiadását Isidora Sekulić fordításában. Pedig ez az ember a szlovákok jogaiért harcolt, nem tartva attól, hogy ezzel elárulja a norvégeket. A kozmopolitizmus abban az időben is negatív konnotációval bírt, csakúgy mint ma.

Fél évszázad kellett ahhoz, hogy a szerb olvasó felismerje, és kulturális önmegértésének segédeszközeként olvassa ezeket a könyveket, hogy a másság megértésének lehetőségét és az idegentapasztalat forrását lássa meg bennük. Isidora Sekulić és Vida Ognjenović rendhagyó „útleírásai”, valamint a fordításirodalom nagy része segítheti ezt az újszerű önmegértést. Ezek a könyvek úgy épülnek bele az identitás meghatározásának folyamatába, mint valami „útjelzők”. Felbecsülhetetlen értékűek, nemcsak az idegentől való távolság felmérésében, hanem a meglévő távolság csökkentésében is, ösztönzik a világértés aktuális módozataiból való kilépést, és erősítik a kritikai szemléletet.

Faragó Kornélia recepciótörténeti kutatásai (a magyar irodalom szerbiai fogadtatásának viszonylatában) arra mutatnak rá, hogy „a saját (szerb) irodalom, a saját kultúra minbenléte az európai, illetve közép-európai kulturalitás megértésén keresztül bizonyul hozzáférhetőnek, és ez az, ami erőteljesen befolyásolja a »szerbesített« magyar irodalom recepció-

ját is". Arról is beszél, hogy Európa közvetíthetné - hozzátenném, egyedül Európa képes erre - „a kulturális integráció elképzelését az uralkodó nacionalista ideológiák ellenében”. Goran Petrović *A Megváltó templomának ostroma (Opsada crkve Svetog spasa)* című regényének elemzések Dragan Bošković megállapítja, hogy a szerb irodalmat „az europaizálás és a nemzetiesülés kettőssége” jellemzi, és a szerb regény megértése az Európához mint Másikhoz, mint idegenhez való viszony megértését tételezi fel. Skerlić (aki arra törekedett, hogy felszámolja „Európa kettős idegenségét”), kulturális és politikai nézeteinek ellentmondásossága, a mitikus fogalmakkal kapcsolatos elképzeléseinek állandó változása - Ivan Čolović szerint - a ma is aktuális következetlenségeket, paradoxonokat, tévedéseket és bizonytalanságokat tükrözi, és azokra a kérdésekre mutat rá, amelyeknek a „tisztázása” még mindig hátravan.

Vida Ognjenović könyve tehát nem útleírás, és semmiképpen sem a norvégiai ködről és havazásokról szól - amellet, hogy hódolat Isidora Sekulićnak - a *Putovanje u putopis* esszéiben közvetlenül jelennek meg azok a gondolatok, amelyek a fentebb vázolt problémák megoldására irányulnak. Már többen is megállapították, hogy a szerb irodalmi kultúrában az esszé a retorika domináns műfaja, par excellence kritikai kifejezési forma, Predrag Palavestra szavaival, „ellenállás minden ostobaságnak és dogmatizmusnak”. Vida Ognjenović könyvében tehát nem a hagyományos „útleíró”, hanem egy korszerű esszéisztikus szituációba kerültünk. Éppen ezt az esszéista diskurzust tartom fontosnak, amely, mellékesen, több más kérdéskört is érint, így például a kulturális magatartásformákat, vagy pedig a színészi mesterség természetét is. A könyvbe zárt tudás létezik tehát, csak most is, mint annyi más esetben, lappang. Ha többet utaztunk volna, ha jobban odafigyeltünk volna az utazókra, az utazók tapasztalataira, talán az ország írástudóinak többsége nem válhatott volna oly könnyen a zavaros, xenofóbiás, nacionalista diskurzusok rabjává.